Patristická čítanka

TERTULIÁN
Q. SEPTIMIVS FLORENS TERTVLLIANVS

David Vopřada

Praha 2024
Jen pro vnitřní potřebu studentů KTF UK.

APOLOGETICUM

[1] *Apol.* 1, 1–13

1. (1) Představení římského imperia, jako nejvyšším představeným měst[1] není vám téměř dovoleno přímo a veřejně s čistým svědomím na soudech vyšetřovat křesťany. Jen tyto lidi se vaše autorita bojí či ostýchá veřejně spravedlivě vyšetřovat. Jako je tomu často při rodinných sporech,[2] tak i vaše nepřátelství vůči těmto křesťanům, této sektě[3] nedovoluje vám je hájit. Nechť je dovoleno, aby aspoň tímto zamýšleným spisem se dostala k vašemu sluchu pravda.

(2) Křesťané neprosí za sebe, a nelze se divit jejich jednání. Vědí, že jsou na zemi jen poutníky, že se snadno najdou nepřátelé mezi těmi, kteří k nim nepatří, a že mají domov, naději i milost v nebi. O jedno usilují: Aby nebyli trestáni bez řádného vyšetření. (3) Co však jsou platné zákony, když jde o výslech křesťanů? Či snad se ještě více zaleskne moc zákonů, když odsoudí pravdu, kterou neslyšely? I když by soudci odsoudili pravdu bez výslechu, bude tu podezření, že krom nepřátelské nenávisti nechtěli slyšet, co by po výslechu nemohli potrestat.

(4) Jako první důvod uvádíme při vyšetřování nepřátelský hněv vůči křesťanskému jménu. Toto jméno samo přitěžuje a usvědčuje, ač neznalost křesťanského života by mohla soudce omlouvat. Co je totiž větším nepřítelem, než když lidé nenávidí to, co neznají, i když by sama skutečnost třeba zasloužila nenávistí? Až se pozná pravá skutečnost, teprve tehdy se pozná, co by si křesťané zasloužili či měli zasloužit. (5) Když chybí znalost viny, proč je nenávistí hájena spravedlnost, která má být dokazována ne nějakým rozhodnutím, ale poznáním skutečnosti. Když tedy lidé nenávidí, poněvadž neznají to, co nenávidí, proč by nemělo být dovoleno stejným způsobem hájit to, co by neměli nenávidět? Tak jedno usvědčujeme druhým: Neznají, co nenávidí, a spravedlivě nenávidí, co neznají.[4]

(6) O neznalosti provinění, která poněkud omlouvá nepřátelství, svědčí to, že všichni, kteří předtím nenáviděli, poněvadž neznali, a když poznali pravou skutečnost, přestávají i nenávidět. Z těch se stávají křesťané. Když poznali pravou skutečnost, začínají nenávidět to, čím byli, a vyznávat to, co nenáviděli, a jsou takovými, jak jsme uvedli. (7) Říká se, že křesťané obsadili celý stát, jsou na venkově, v kasárnách, na ostrovech. K tomuto jménu přestupují lidé bez rozdílu pohlaví, věku a postavení a jako by toho nelitovali.

(8) A přece nedovedou lidé ocenit ono skryté dobro. Není dovoleno křesťany řádně vyslýchat, nechtějí je blíže poznat. Tak je v jejich případě lidská zvědavost malátná. (9) Mají raději neznalost, ač jiní mají z poznání radost. Neoznačil by Anacharsis[5] za nerozumné ty, kteří tak soudí moudré, jako soudí nevzdělaní vzdělané? Poněvadž nenávidí, proto raději chtějí nevědět. Proto předem odsuzují,

[1] Římské provincie byly spravovány prokonsuly, šlo-li o provincii císařskou, kde bylo třeba vojska k udržování pořádku, nebo propraetory, šlo-li o provincie klidné. Prokonsul (nebo propraetor) měl v provincii neomezenou moc jako nejvyšší správce, vojevůdce a soudce. Proti němu nebylo odvolání. Teprve po odvolání z funkce mohla na něho být podána stížnost, jestliže pod jeho správou obyvatelé nespravedlivě trpěli. Pronásledování křesťanů bylo v Africe za L. Fabia Valeria. [2] Otec rodiny (*paterfamilias*) byl suverénním vládcem nad osobami i věcmi patřícími k rodině. Jeho moc je podobna svrchované státní moci zahrnujíc nedílné celý okruh rodiny. Nejstarší římské právo soukromé je právem těchto hlav rodin; jednotkou není jedinec, nýbrž římský dům reprezentovaný hlavou rodiny (srv. Sommer, *Prameny soukromého práva římského*, s. 26. [3] Lat. *secta* označuje i filosofickou školu nebo nauku, nikoli sektu v dnešním slova smyslu, jak překládá J. J. Novák. [4] Srv. *Ep. Diogn.* 5. [5] Skýt z královského rodu v Solónově době, byl vážen pro svou prostou filosofickou nauku. Diogenés Laërtios uvádí Anacharsův výrok: „Pravil, že se diví, proč u Hellénů závodí odborníci a posuzují je neodborníci."

co neznají. Kdyby to znali, nemohli by nenávidět. Jestliže z nenávisti neplyne žádný užitek, bylo by nejlepší přestat nespravedlivě nenávidět. I kdyby to byl hněv spravedlivý, nic se hněvem nezíská, ale spíše to vede k zatvrzelosti a k touze po spravedlnosti.

(10) „Nelze křesťanství předem považovat za něco dobrého," namítne někdo, „jen proto, že mnohé přivedlo na lepší cestu; kolik však se jich změnilo ke špatnému, kolik jich přeběhlo na špatnou cestu!" Kdo to popírá? Přece je zlo něčím špatným. (11) Ani ti špatní se neodvažuji hájit zlo jako něco dobrého. Přirozenost zakrývá každé zlo strachem či studem. Špatní lidé jednají tajně, varují se ukázat špatnost veřejně, bojí se, že budou dopadeni, popírají obvinění, aby se nemuseli na mučení přiznat; když jsou potrestáni, pláčou, naříkají, svalují vinu na nápor špatných myšlenek, na osud či na hvězdy. Nechtějí přiznat svou špatnost, ač poznávají svou špatnost. (12) Je něco podobného u křesťana? Nikdo se nebojí, nikdo nelituje, že je křesťanem, leda že by se zřekl víry. Jestliže je označen jako křesťan, honosí se tím. Jestliže je obžalován, nehájí se. Jestliže je vyslýchán, dokonce se i přizná. Jestliže je odsouzen, děkuje Bohu.[1] (13) Co je na tom špatného, že nemá strach, že se za to nestydí, že toho nelituje, že neběduje? Je na tom něco špatného, když se obviněný raduje, když si přeje být obžalován a když trest pro něho znamená vítězství? Nemůžeš mluvit o bláznovství, když víš, oč jde křesťanům.[2]

[2] *Apol.* 24, 1–10 — *Římané a deklarovaná náboženská svoboda*

24. (1) Každé toto jejich vyznání, jímž popírají, že jsou bohy, a jímž potvrzují, že není jiného Boha mimo jednoho, jemuž jsme oddáni, postačí k odstranění výtky, že se proviňujeme urážkou zvláště římského náboženství.[3] Jestliže totiž neexistují bohové, neexistuje ani víra v ně. A poněvadž neexistují – a to je jistota – jistě také neurážíme náboženství. (2) Naopak výtka bude platit vám, kteří uctíváte lež. Nejenže nedbáte o pravou víru v pravého Boha, ale naopak tím, že bojujete proti němu, dopouštíte se skutečného provinění vůči pravé zbožnosti.

(3) Nyní abyste se ujistili, že oni jsou bohy, zdaž nepřiznáváte, že je podle všeobecného mínění někdo vznešenější a mocnější jakoby vládce světa v celém svém majestátu? Mnozí definují božství tak, že má jednu nejvyšší moc a povinnosti přiděluje jiným. Plato líčí velkého Jova, jak je provázen bohy a démony. A tak by se mělo mít zato, že existují ti, kteří se o něco starají, ti s větší mocí a ti jako nejvyšší velitelé. (4) Dopouští se zločinu, kdo při své soudní při se dovolává císaře, ne císaře jako boha, a při tom přiznává, že někdo jiný místo císaře jej může vyslyšet? Nedopouští se zločinu, kdo úctu patřící císaři přenáší na druhého?

(5) Ať tedy jeden uctívá Boha, druhý Jova. Ať jeden spíná ruce k nebi, druhý k oltáři Víry.[4] Ať jeden, dejme tomu, počítá při modlitbě mraky a druhý stropy chrámů, jeden ať zaslibuje svou duši Bohu a druhý kozlu. (6) Hleďte, aby to nevedlo k nařčení, že jste proti náboženské svobodě, když

[1] „Bohu díky" volají i mučedníci např. v *Act. Scilit.*, podobně též Cyprián dle Augustina, *s.* 309, 4, 6. [2] Překlad: Tertullianus, *Apologeticum*, s. 9–11. [3] *Religio* neboli „řádně uznané náboženství" stojí v římském právu proti „pověře" (*superstitio*), která je cizí tradici a zvykům předků (*mos maiorum*) a vždy hrozí, že zaplaší duchy přátelské Římanům. Marcus Aurelius skutečně považoval za nutné vydat zákon proti těm, kdo terorizují lidi pověrami, a právník Paulus útočil na „neznámá náboženství", která znepokojovala mysl lidí. Jednalo se zjevně o pověry, neboť byly „nové", tj. v rozporu se „zvyklostmi a rozumem" (srv. *Dig.* XLVIII 19, 30; *Sent.* V 21, 2.) U Římanů byla *superstitio* často připisována „místním bláznům" a byla považována za iracionální víru. V římském chápání lze „pověry" chápat jako chaos, který je v kontrastu s řádem představovaným náboženstvím (*religio*) a který přináší psychické nemoci (srv. Cicero, *De nat. deorum* I 17, 45; 42, 117; II 28, 71-72; *De divinat.* II 39, 81; 60, 125; 72, 148-149; Horatius, *Sat.* II 3, 79-80). Podle římských spisovatelů zlatého věku dávala *superstitio* vzniknout bludům, které byly „dobré jen pro staré ženy" a pobuřovaly bohy (srv. Cicero, *De nat. deorum* II 28, 70; Seneca, *De clem.* II 3). Například podle Tita Livia vedla pověra téměř vždy k velké morální krizi v obci, která vedla ke katastrofě v podobě nakažlivých tělesných a duševních chorob: uvádí příklad bakchanálie z roku 186 př. n. l., které se odchýlily od *mos maiorum* tím, že se zvrhly v prohřešky, jež urážely i boha Bakcha čili Dionýsia (srv. Livius, *Ab Urbe condita* IV 30, 9; VI 5, 6; VII 2, 3; Turcan, „L'«édit» de Milan", s. 138–139). Srv. Vopřada, „Une question de conscience ?", s. 84. [4] Římané ctili množství zosobnělých pojmů, které původně značily vlastnosti nebo skutky bohů, časem však byly představovány jako samostatné bytosti. V našem případě je to zosobnělá víra, které již Numa Pompilius postavil oltář na Kapitolu; od Oktaviánova vítězství u Actia r. 30 př. n. l. stála socha bohyně Vítězství v kurii římského senátu.

zakazujete zvolit si sám, které božství chci ctít. Není mi dovoleno ctít, koho chci, ale jsem nucen ctít, co nechci. Nikdo nechce být ctěn od někoho, kdo tu úctu odpírá. Ani člověk ne.

(7) Egypťanům je povoleno obětovat ptákům a zvířatům i odsoudit k smrti, kdo by zabil nějakého takového boha. (8) Každá provincie, každé město má svého boha. Syrie má svou Atagatis, Arábie Dusarea, Noricum[1] Belena, Afrika Caelestis, Mauretánie své bezmocné krále. Jak se domnívám, uvedl jsem římské provincie. Jejich bohy nejsou římští bohové a v Římě nejsou uctíváni více než ti, kteří jsou v Itálii považováni za místní bohy jako ku příkladu casinienský Deluentinus, narnienský Visidianus, asculanská Ancharia, volsinienská Nortia, ocriculanská Valentia, sutrinská Hostia, faliská z úcty k svému otci zvaná Curis, která přijala jméno Juno. (9) Pouze našemu náboženství se brání. Urážíme Římany a nejsme pokládáni za Římany, protože nectíme boha Římanů. (10) Dobře že existuje Bůh všech, jemuž ať chceme či nechceme všichni patříme. Avšak vy máte právo ctít cokoli krom pravého Boha, jako by tento, jemuž všichni patříme, nebyl více než všichni.[2]

[3] *Apol.* 32, 1–3 — *Křesťané nepřísahají při císařově géniu*

32. (1) Existuje ještě jiná důležitá povinnost modlit se za panovníka a dobro římského impéria. Víme, že může být zadržena velmi velká síla, která hrozí zkázou celému světu i římskému impériu. Nechceme to zažít. A když prosíme, aby to bylo oddáleno, přejeme tím římskému státu dlouhé trvání. (2) Také přísaháme. Ne však při géniech[3] císařů ani při štěstěně císařů, která je vznešenější než všichni géniové. Nevíte, že géniové se nazývají zdrobnělým slovem démonci?[4] My si vážíme toho, co Bůh rozhodl o vladařích. On je učinil představenými národů. (3) Víme, že mají moc, poněvadž Bůh tak rozhodl. Proto považujeme za dobré, co Bůh rozhodl, a to je naší velkou přísahou. Ostatně jsme zvyklí zapřísahat démony, to je, génie, abychom je vyhnali z lidí a ne abychom jim prokazovali božskou úctu.[5]

[4] *Apol.* 50, 1–16 — *Křesťanské mučednictví*

50. (1) Říkáte nám: „Proč si stěžujete, že vás pronásledujeme, když chcete trpět? Máte přece milovat i ty, kteří vám působí to, co chcete?“ Ano, chceme trpět. Tak jako trpí voják v boji. Nikdo nerad trpí. (2) Když je to nutné, i voják se vydává se strachem do nebezpečí. Přece však bojuje ze všech sil a když v boji vítězí, přestože si stěžoval na boj, má radost, poněvadž se mu dostává slávy i kořisti. Pro nás je bojem vaše předvolání nás před soud. Tam i přes nebezpečí ztráty hlavy bojujeme za pravdu. Vítězstvím je dosáhnout toho, za co bojuješ. Toto naše vítězství přináší slávu u Boha a jako kořist věčný život. (3) Podléháme. Pravda, ale teprve tehdy, když jsme zvítězili. Tedy vítězíme, když jsme zabíjeni, a jsme mimo nebezpečí, když jsme přemoženi. Nazývejte nás napolo spáleným roštím, poněvadž uvázáni ke kůlu dlouhému půl nápravy jsme obloženi hořícím roštím. To je šat našeho vítězství, to jsou šaty s vyšívanými palmovými ratolestmi, na takovém triumfálním voze se vezeme. (4) Právem se takto nelíbíme našim přemožitelům. Proto si myslí, že jsme šílení zoufalci. Avšak za toto podle vás zoufalé šílenství vztyčují prapor na znamení statečnosti a velké slávy.

(5) Mucius raději nechal pravici na oltáři. Jakýs to vznešený duch! Empekoklés[6] se vrhl do plamenů katánské Etny. Jaká to síla ducha! Jakási spoluzakladatelka Kartága[7] dala přednost hranici před novým

[1] Země mezi Dunajem, Drávou, Innem a Vídeňským Lesem. Od r. 13 př. n. l. římskou provincií. [2] Překlad: Tertullianus, *Apologeticum*, s. 47–48. [3] Géniové byli považováni za tvůrčí a oživující bytosti a pokládáni za syny bohů a za prostředníky mezi bohy a lidmi. Lidé věřili, že každý člověk hned při svém narození dostane svého génia, který jej provází po celý život. Každá rodina, město i celý národ mají podle jejich víry génia. Géniovi byly zasvěceny především narozeniny a oslavovány bujným veselím. [4] Kitzler, „Christian Atheism“, s. 250 si všímá, že odmítnutím obviněním křesťanů z „atheismu“ a kritikou římských božstev Tertulián dekonstruuje celou římskou *pietas*, tradiční respektující vztah k božstvům i předkům uctívaných v domácích laráriích. [5] Překlad: Tertullianus, *Apologeticum*, s. 54–55. [6] Empedoklés, nar. kolem r. 490 př. n. l. v Agrigentu na Sicilii zastával názor, že při vzniku věcí působí vedle hmotného principu i jiná vyšší příčina, která hmotu oživuje. [7] Dido po smrti svého manžela Sichaea, aby nebyla donucena provdat se za maurského krále, dala se upálit.

manželstvím. Jaká to oslava manželské věrnosti! (6) Regulus,[1] aby jediný nezůstal na živu u nepřátel, nechal se umučit. Jak statečný muž a vítěz i v zajetí! Anaxarchos[2] utlučen k smrti ptisánským kopím ještě řekl: „Tluč, tluč do Anaxarchova měšce; do Anaxarcha netlučeš." Jaká to statečnost filosofa, který i při takovém umírání ještě žertoval! (8) Opomenu ty, kteří vlastním mečem či jiným způsobem si za svou smrt zasloužili nemalou chválu. Nuže, i vy vyznamenáváte ty, kdo se při mučení chovali statečně. Jakási attická nevěstka[3] když musila sníst svůj vlastní jazyk, vyplivla jej unavenému katovi do tváře, aby tak vyplivla i svůj hlas a nemohla, i kdyby jako přemožená chtěla prozradit spiklence. (9) Dionýsios se ptal eleatského Zenóna,[4] které filozofii by dal přednost, a ten mu odpověděl: „Pohrdání smrtí." A tento názor přes tyranovo bičování si udržel až do své smrti. Lakonské biče před zraky domlouvajících mu příbuzných přinesly mu takovou slávu, jako kdyby prolil krev.

(10) Takovou slávu dovolujete, poněvadž se jedná o lidskou slávu. Trpět za vlast, póle, říši, přátelství nepovažují za nesmyslné pohrdání smrtí a všemožnou krutost za beznadějné šílenství. To je dovoleno. Jen trpět pro Boha není dovoleno. (11) A přece všem takovým lijete sochy, malujete obrazy a obdařujete tituly mající věčně trvat. Můžete postavit mrtvým takový pomník jako je zmrtvýchvstání? Kdo očekává toto zmrtvýchvstání, trpí-li pro Boha, je pro vás šílencem.

(12) Dobří vládcové, jen tak jednejte! V očích lidu budete mnohem lepší, když mu budete obětovat křesťany. Křižujte nás, mučte, trestejte, ničte nás! Vaše nepřátelství je důkazem naší neviny. Proto Bůh dopouští, abychom trpěli. Když jste nedávno rozhodli o křesťance, že má být spíše předhozena kuplíři než lvu, doznali jste, že provinění proti mravní čistotě považujete za něco horšího, než je trest a smrt. (13) Žádná sebe pečlivěji připravená krutost nepomůže. Je spíše povzbuzením pro křesťany. Čím více nás kosíte, tím více je nás. Krev křesťanů je semenem.

(14) Mnozí u vás vybízejí snášet bolest a smrt. Činí tak Cicero ve svých *Tuskulských úvahách*, Seneca ve *Vybraných rozhovorech*, Diogenés, Pyrrhón, Kallinikos. A přece jejich slova nenacházejí tolik žáků jako křesťané tím, že učili skutky. (15) Jejich pevné zásady, tvrdošíjnost, kterou jim vytýkáte, je jejich učitelkou. Když se někdo zamyslí nad jejich učením, nedá se strhnout, aby hledat, co za tím stojí? Kdo, když našel, nestává se křesťanem? Kdo, když se jím stal, nepřeje si kvůli tomu trpět, aby všechnu milost, které se mu dostalo od Boha, vyvážil svou krví? (16) Všechna provinění proti nám vznesená jsou naší obětí. Proto děkujeme za vaše soudní rozhodnutí. Kdykoli jde o věc Boží a lidskou, za níž nás trestáte, Bůh nás zprošťuje viny.[5]

[1] M. Atilius Regulus, konzul r. 267 a 256 př. n. l.) zemřel během punských válek v kartáginském zajetí. [2] Anaxarchos, řecký filosof, vrstevník Alexandra Velikého. [3] Zmiňuje se o tom řecký spisovatel Pausanias: srv. Plinius, *Nat. hist.* VII 23. [4] Zenón eleatský, řecký filozof kolem r. 500 př. Kr., se snaží popřít možnost pohybu. Jím vyvrcholil elejský racionalismus (Nemůže existovat nic, co by odporovalo rozumu). [5] Překlad: Tertullianus, *Apologeticum*, s. 75–77.

DE TESTIMONIO ANIMAE

[5] *De test. an.* 1, 5

1. (5) Nyní se odvolávám k novému svědectví, jistě známějšímu než může být jakékoli literární vzdělání, živějšímu než jakékoli poučení, rozšířenějšímu než jakýkoli literární výtvor, většímu než celý člověk: jedná se o to, co naplňuje celistvou podstatu člověka. Přistup blíže na lavici obžalovaných, duše! Jsi božská a věčná skutečnost... Ale já se neodvolávám na tu duši, která se formovala ve škole, vzdělávala v knihovně, nacpávala se v akademii a v portiku v Řecku a nyní si kulturně říhá. K odpovědi volám tebe, duše prostá, dosud surová, ještě nezmanipulovaná a prostá vzdělání, taková, jaká jsi v těch, kdo mají pouze tebe, celá duše, která přicházíš z křižovatek, ze silnic a z přádelen.

AD SCAPULAM

[6] *Ad Scap.* 2, 1

2. (1) Lidskému právu a přirozené svobodě každého přísluší klanět se tomu, čemu člověk chce, a náboženský cit jednoho člověka nemůže poškodit anebo naopak prospět druhému. A stejně tak nemůže být náboženský cit nucen k náboženství, které musí být přijato spontánně, a nikoli donucením [...]

[7] *Ad Scap.* 4, 1

4. (1) Nechceme ti nahánět strach, protože ani my nemáme strach z tebe, ale chtěl bych, abychom
135 mohli přivést ke spáse všechny, a tak napomínáme, abyste s Bohem nezápolili.

[8] *Ad Scap.* 5, 4

5. (4) A přesto toto naše náboženství neutrpí ztrátu: měl bys vědět, že sílí právě tehdy, kdy se ti zdá, že je stiženo ranami.

DE PRAESCRIPTIONE HAERETICORUM

[9] *De praescr.* 6, 2

6. (2) Lze říci, že také téměř v každém listě apoštol Pavel vštěpuje, že je třeba utíkat před cizoložnými naukami a odsuzuje hereze, jejichž jsou cizoložné nauky plodem. Hereze byly pojmenovány řeckým slovem, jehož význam je „volba", tedy volba, na jejímž základě někdo učí nebo přijímá cizoložné nauky.

[10] *De praescr.* 15, 2

15. (2) Představuje-li Písmo sílu heretiků, je třeba prozkoumat, chtějí-li užívat Písma, komu náleží legitimní vlastnictví samotného Písma, aby se nesvolilo k jejich užívání někomu, komu nepřísluší legitimní vlastnictví těchto Písem.

[11] *De praescr.* 32, 1–5

32. (1) Některé heretické skupiny se odvažují předstírat, že pocházejí z apoštolské doby, aby se zdálo, že je založili apoštolové, neboť existovaly již v jejich době. Na to můžeme odvětit: ať tedy uvedou, jaký mají jejich církve původ! Ať rozkryjí pořadí svých biskupů tak, aby jejich první biskup měl na základě posloupnosti sahající až k počátkům za předka a předchůdce někoho z apoštolů či apoštolských mužů, kteří s nimi žili. (2) Apoštolské církve totiž prokazují svůj původ právě takto. Církev ve Smyrně uvádí, že Polykarpa jmenoval Jan, římská církev tvrdí, že Klementa ustanovil Petr. Stejně i ostatní církevní obce ukazují, jaké větve z apoštolského semene mají a které jejich představitele za biskupy ustanovili apoštolové.

(3) Jen ať se něco podobného pokusí vytvořit heretici! Vždyť co by si jen nemohli po tom všem svém rouhání dovolit! Ale ať zfalšují cokoli, nedosáhnou ničeho. Jejich nauka při srovnání s učením apoštolů svými od30 lišnostmi a rozpory sama prozradí, že od nikoho z apoštolů ani z apoštolských žáků pocházet nemůže. Žádný apoštol by přece neučil něco jiného než druhý apoštol, a stejně tak ani apoštolští žáci neučili nic, co by bylo v rozporu s apoštoly, ledaže by ti, kteří se u apoštolů vyučili, hlásali nauku jinak. (4) Na základě těchto principů budou zpochybňovat heretiky ty církve, které – ačkoli samy nemohou prokázat, že by pocházely od apoštolů nebo apoštolských žáků, neboť jsou mnohem mladší (církve jsou zakládány den co den) – nejsou na základě příbuznosti jejich nauky považovány za o nic méně apoštolské. A tak, když naše církve zpochybňují heretická uskupení na základě těchto dvou principů, ať prokáží ona – svedou-li to – jak jsou apoštolská. (5) Ona ale apoštolská nejsou, a nemohou prokázat, že jsou to, čím nejsou. Ani církve, které jsou v jednom i druhém smyslu apoštolské, jim nedávají pozdravení pokoje a nepřijímají je do svého společenství, neboť nejsou nijak apoštolská, protože se od apoštolské nauky odchyluje i jejich vyznání víry.

[12] *De praescr.* 37, 4

37. (4) Lze se heretiků ptát: kdo jste? Kdy a odkud jste se vzali? Co děláte na tom, co je mé, vy, kteří nejste mí? Jakým právem, Markione, sekáš dříví v mém lese? S jakým dovolením, Valentine, si nabíráš

vodu z mé studně? Jakou mocí, Apelle, hýbeš hraničními ka55 meny mého pozemku? Co sejete a pasete zde, vy ostatní, podle vašeho nadání. Mé vlastnictví je mé, a vlastním jej od nepaměti, vlastním jej jako první, původ mého vlastnictví je zcela konkrétní, a pochází od samotných autorů, jimž náleží
170 toto mé vlastnictví.

[13] *De praescr.* 37, 7. 9–10

37. (7) Ubohý Aristotelés! Naučil je dialektice. [...] (9) Co tedy mají společného Athény a Jeruzalém? Co mají společného Akademie a církev? Co mají společného heretici a křesťané? [...] (10) Na to ať pomyslí ti, kdo vymysleli stoické, platonské a dialektické křesťanství!

ADVERSUS MARCIONEM

[14] *Adv. Marc.* I 1, 4

1. (4) Nic není tak barbarského a smutného v Pontu jako skutečnost, že se tam narodil Markion, horší než nějaký Skyta. [...] Ano, Markion je nesnesitelnější než šelmy onoho barbarského kraje.

[15] *Adv. Marc.* I 13, 5

13. (5) Jediný stepní květ, věřím, čím spíš jediný polní květ, jediná mušle v moři, a to nemluvím ani o Rudém moři, jediné pírko kohouta, a to nemusím mluvit o pávu, ti ukazují, jak úžasný je Stvořitel umělec!

[16] *Adv. Marc.* II 5, 5

5. (5) Člověk je svobodný, nadaný vlastním rozhodováním a vlastní mocí. Shledávám, že člověk je stvořený Bohem, a nenacházím v něm žádný obraz a žádnou podobu s Bohem platnější než právě toto.

[17] *Adv. Marc.* II 27, 1. 4. 7

27. (1) Bůh by se nemohl setkat s lidskými vztahy, kdyby jako člověk nepřijal také pocity a afekty, jejichž prostřednictvím mírnil pokoru vlastní velikosti, která je pro lidskou nízkost nesnesitelná. Taková pokora byla Boha bezpochyby nehodná, ale byla nezbytná pro člověka, a proto hodná Boha, protože nic není tak hodné Boha jako spása člověka. [...] (4) Tímto umenšením Otec určil, aby vykonal tyto činnosti, které vy kritizujete jako činnosti lidské. Učil se už od počátku, už dříve, než se stal člověkem, jaký bude konec. To on sestupuje na zem, to on se ptá, to on požaduje [...] (7) Nakonec všechna ta neúcta Boží ve vašich očích představuje tajemství lidské spásy. Bůh měl vztahy s člověkem, aby se člověk naučil, jak žít jako Bůh.

DE BAPTISMO

[18] *De bapt.* 1, 1–3 *Důvod sepsání spisu*

1. (1) Nebude plýtváním časem sepsat toto pojednání o naší svátosti vody, která z nás smývá vinu staré slepoty a vy-svobozuje nás pro věčný život.[1] Stane se totiž poučením jak těm, kdo jsou právě nyní vzděláváni ve víře,[2] tak těm, kdo se jednoduše spokojí s tím, že uvěřili, ale poněvadž ne-prozkoumali základy toho, co jim bylo předáno,[3] jejich víra zůstává kvůli nevědomosti vystavena pokušení. (2) Navíc se tu právě nedávno objevila tuze jedovatá zmije kainitské hereze[4] a svým učením svedla velký počet věřících. Především se pokusila přivést křest vniveč, což zcela odpovídá její přirozenosti, neboť zmije a další jedovatí i obyčejní hadi vyhledávají suchá a bezvodá místa. (3) To my, rybky podle ἰχθὺν, Ryby, našeho Ježíše Krista,[5] se rodíme ve vodě a jen, když v ní zůstáváme, jsme zachraňovány. A tak ona neskutečná stvůra, která by vůbec ani neměla právo vyučovat, věděla velmi dobře, že rybky nejlépe zahubí tak, že je vytáhne z vody.[6]

[19] *De bapt.* 2, 1–2 *Prostota křtu*

2. (1) Jak veliká je ale síla zvrácenosti, která se snaží víru oslabit, nebo dokonce způsobit, aby ji člověk nepřijal, a proto napadá její samotné základy! Nic nezatvrzuje lidskou mysl více než prostota božských činů, již lze pozorovat, když se dějí, v porovnání s velikostí jejich zaslíbených účinků! A tak je tomu i v tomto případě. Člověk sestoupí do vody prostě, neokázale, bez nějakého nového zařízení, nakonec i zdarma, a jen mezi pár slovy[7] se noří do vody a povstává z ní jen trochu anebo vůbec ne čistší. Ani se nechce věřit tomu, že je tak možné získat věčnost. (2) Pokud se nemýlím, veřejné oslavy model a jejich

[1] Doslova „o svátosti naší vody“ (lat. *de sacramento aquae nostrae*). Celá věta naráží na život před křtem, jehož účinkem je právě uzdravení ze slepoty; v raném křesťanství je totiž křest často označován jako φωτισμός, tedy „osvícení“. „Spatřovat světlo“ znamenalo v řeckém prostředí totéž co žít; prostor světla byl privilegovaným místem setkání se světem bohů. V biblickém jazyce je světlo duchovní sférou, znakem zrození, přetvoření, proměnění. Užití tohoto pojmu nacházíme v aluzi na Žl 26, 1: „Pán je mým osvícením, světlem života, v záři tvé spatřujeme světlo.“ Světlo nalezlo již v nejstarších dobách své místo jako symbol i v křestní liturgii (louče, bílý šat): srv. Tiddia, „Terminologia della luce“. [2] Lat. *formantur*, *formare* doslova „dostávají tvar“, přeneseně „jsou formováni“: autor má na mysli ty, jimž se dostává vzdělání v křesťanské víře, tedy katechumeny. [3] Tertulián používá pojmu *traditionum*, doslova „tradic“, „podání“, jehož užívá pro celek nauky, kterou církev přijala od apoštolů (*traditio sacramenti*, *traditio apostolorum*): srv. *De praescr.* 20, 9; 21, 6; 24, 4; 37, 1; *Adv. Marc.* I 21, 4; IV 5, 7. Není ovšem bez zajímavosti, že Apuleius, *Met.* XI 21, 29 v Africe druhé poloviny druhého století označuje jako *traditio* iniciační obřad. Je tedy možné, že i u Tertuliána *traditiones* odkazují na křest, o němž zde pojednává. Srv. Refoulé, „Introduction“, s. 45–50. [4] Lat. *haeresis* překládá řec. αἵρεσις a v klasické latině označuje „sektu“, „nauku“ nebo „filosofickou školu“; křesťanští autoři jej začnou používat pro označení oponentů, kteří ohrožovali celek křesťanské nauky. Evans, *Tertullian's Homily on Baptism*, s. 4 tu čte na základě Jeronýmova *Adv. Vigil.* 8: kainovské hereze, *Codex Trecensis* 523 (12. století) pak nabízí čtení *de canina haeresi*, tedy „ze psovské hereze“, což by byla docela posměšná slovní hříčka směřující proti „učitelce“, kterou by možná srovnávala s Hipparché, ženou kynického filosofa Krata, na jehož chování v Kartágu v téže době poukazuje Apuleius, *Flor.* II 14. „Zmije“ zjevně naráží na skutečnost, že kainité byli podsektou ofitů čili ctitelů hada: viz Tertulián, *De praescr.* 33, 10; Irenej, *Adv. haer.* I 28, 9; Epifanios, *Pan.* XXXVIII 1; Theodorétos, *Hist. eccl.* I 14, 15. Nikdo ze starověkých hereziologů se však nezmiňuje o tom, že by kainité zavrhovali křest. Zdá se, že dovedli do extrému gnostický princip protikladu boha stvořitele a boha vykupitele i protiklad mezi duší a tělem. Srv. Refoulé, „Introduction“, s. 10–11. [5] Srv. *De bapt.* 15, 2; Norderval, „Simplicity and Power“, s. 951. [6] Překlad: Tertullianus, *O křtu*, s. 71–72. [7] Hovoří se nejspíše o dialogickém vyznání víry, srv. *De bapt.* 6 (jak se do-mnívá Dölger, „Eingliederung“; Schleyer, „Einleitung“, s. 162, ale Tertulián může mít na mysli i křestní formuli.

tajemné obřady[1] naopak staví svou věrohodnost a autoritu na vnější okázalosti, různých přístrojích a na tom, co je za ně třeba zaplatit. Ubohá nevíro! Proč odpíráš Bohu to, co mu náleží – prostotu a moc! Co s tím? Copak není podivuhodné, že smrt může být smyta koupelí? Je možné nad tím žasnout – a to má být důvodem, aby se tomu nevěřilo? Naopak, tím spíš tomu věřit lze! Což božským činům nepřísluší být nad veškeré podivení? My sami se divíme, avšak věříme. Ale nevíra se diví, protože nevěří. Žasne totiž nad prostými věcmi, protože nejsou k ničemu, a nad věcmi vznešenými, protože je považuje za nemožné.[2]

[20] *De bapt.* 4, 2–5 *Moc křestní vody*

4. (2) Ať tedy nikdo nenamítá: „Cožpak jsme křtěni toutéž vodou, která byla i tehdy na počátku?" Jistěže ne; leda v tom smyslu, že se jedná o jedinou obecninu, ale rozličné druhy. Co se však jako vlastnost připisuje celé obecnině, vztahuje se i na jednotlivé druhy. (3) Proto také není žádný rozdíl mezi tím, je-li člověk obmyt vodou z moře či z rybníka, z řeky nebo pramene, jezera nebo bazénu. Není také rozdílu mezi těmi, které omyl Jan v Jordánu nebo Petr v Tibeře. Ani onen eunuch, kterého Filip pokřtil vodou, kterou náhodou nalezl po cestě,[3] neobdržel více či méně spásy. (4) Veškerá voda tedy na základě tohoto starodávného privilegia, jehož se jí na počátku dostalo, získává vzýváním Boha svátost posvěcení.[4] Vždyť hned z nebes na vodu sestupuje Duch, sám sebou ji posvěcuje a ona, takto posvěcena, získává moc posvěcovat dále.[5] (5) Křest by kromě toho bylo možné přirovnat k prostému činu. Protože jsme poskvrněni nečistotou hříchů, jsme obmýváni vodou. Hřích ale na těle spatřit nelze – vždyť nikdo na pokožce nenosí poskvrnu způsobenou modlářstvím, smilstvem či podvodem. Hříšníci jsou špinaví na duchu, který vydal k hříchu příkaz – duch vládne, tělo slouží.[6] Na hříchu však má účast obojí: duch proto, že jej nařídil, tělo, které jej vykonalo. Když se proto vodě dostalo jistým způsobem díky andělovi moci uzdravovat, je v ní duch tělesně obmýván i tělo duchovně očišťováno.[7]

[21] *De bapt.* 6, 1–2 *Křest a Trojice*

6. (1) Tím ovšem nechceme říci, že ve vodě dostáváme Ducha svatého.[8] Očištěním ve vodě jsme v andělově přítomnosti připraveni Ducha svatého přijmout. I tato skutečnost má svůj předobraz. Tak jako Jan byl předchůdcem Páně a připravoval jeho příchod,[9] tak i anděl, rozhodčí křtu,[10] urovnává cesty pro příchod Ducha svatého, a to očištěním od hříchů, jehož dosahuje víra, potvrzená v Otci, Synu i Duchu svatém.[11] (2) Opírá-li se každé Boží slovo o tři svědky, čím spíše i každý jeho dar?[12] Díky požehnání se nám jako svědků víry dostane samotných ručitelů naší spásy – k jistotě, že budeme spaseni, nám stačí počet Božích jmen.[13] A protože za svědectví víry a příslib spásy ručí tito Tři, je nutné zmínit církev, protože kde jsou tři, Otec, Syn a Duch svatý, tam je církev, která je tělem těchto tří.[14]

[1] Tj. mysterijní kulty. [2] Překlad: Tertullianus, *O křtu*, s. 72–73. [3] Srv. Sk 8, 26–40. [4] Tertulián tu užívá pojem *sacramentum*: více viz Tertullianus, *O křtu*, s. 17. [5] Popis naznačuje modlitbu, která před křtem svolávala na křestní pramen moc Ducha svatého. [6] Srv. Tertulián, *De paen.* 3, 5–7; *De res.* 15, 7; 16, 10–12. [7] K zodpovědnosti těla i ducha za hřích viz Tertullianus, *O křtu*, s. 50. K významu „anděla" viz Backer, *Sacramentum*; Dekkers, *Tertullianus en de Geschiedenis der Liturgie*, s. 175–176; Amann, „L'ange du baptême dans Tertullien"; Refoulé, „Introduction", s. 71. Překlad: Tertullianus, *O křtu*, s. 75–76. [8] Autor řeší komplikovanou otázku, zda věřící přijímá Ducha v okamžiku křtu, nebo při vkládání rukou: viz Tertullianus, *O křtu*, s. 39. [9] Srv. Mt 3, 3; 11, 10; Mk 1, 2; Jan 3, 28. [10] Srv. Tertullianus, *O křtu*, s. 22. [11] Víra v Otce, Syna a Ducha svatého hraje vzhledem k jejich působení ve křtu klíčovou úlohu: srv. Tertullianus, „Apologeticum", s. 155; Refoulé, „Introduction", s. 48–49; Tertullianus, *O křtu*, s. 50. [12] Srv. 2 Kor 13, 1. [13] Tertulián implicitně přisuzuje božství všem třem osobám Trojice (i pojem *trinitas* je ostatně jeho přínosem latinské teologii). [14] Srv. Mt 18, 20; 1 Jan 5, 7–8; Tertulián, *De pud.* 21, 166. Církev jako tělo Trojice má účast na dějinách spásy a je Božím nástrojem, skrze nějž věřící vstupuje do života Trojice. Lze zde dokonce tušit zárodek africké ekleziologie, která silně stavěla na přesvědčení, že „mimo církev není spásy" (*extra ecclesiam nulla salus*). Překlad: Tertullianus, *O křtu*, s. 79.

17. (1) Na závěr našeho drobného pojednání zbývá připomenout pravidla pro udělování a přijímání křtu. Právo udělovat křest náleží v prvé řadě velekněz, tedy biskupovi. Po něm přísluší také presbyteru a jáhnovi, ovšem nikoliv bez pověření ze strany biskupa, a to kvůli důstojnosti úřadu,[1] který mu v církvi náleží – dokud je respektován, vládne pokoj.[2] (2) Mimoto mají toto právo i laici; vždyť to, co všichni stejným způsobem přijímají, mohou všichni stejným způsobem také udělit – ledaže bychom si snad mysleli, že učedníci Páně již byli biskupy, presbytery a jáhny![3] Jako nikdo nemůže skrývat Boží slovo, podobně také mohou všichni udělovat křest, protože není o nic méně Boží než slovo. Ale oč více se laikům předkládá pravidlo pokory a skromnosti, i když se však týká i jejich představených! Nikdo si pro sebe nesmí úřad biskupa uzurpovat! Soupeření o biskupský úřad je matkou schismat! Přesvatý apoštol Pavel[4] pravil: *Všechno je dovoleno, ale ne všechno prospívá.*[5] (3) Stačí tedy, abys tohoto práva užíval pouze v případě nutnosti, když si to žádají okolnosti týkající se místa, času či osob. Odvážný čin člověka, který zachraňuje druhého, je totiž přípustný, pokud si jej vynutila něčí zoufalá a nebezpečná situace. Pokud by mu totiž odmítl poskytnout pomoc, kterou mu mohl a byl schopen dát, bude zkázou toho člověka vinen.

(4) Ovšem nestoudnost ženy, která si již přivlastnila právo vyučovat,[6] jí snad nepřiřkne také právo křtít, ledaže by se snad objevila nějaká nová šelma podobná té předchozí.[7] To by se pak mohlo stát, že stejně tak, jako ona první křest rušila, by jej nějaká další o své vůli udělovala. (5) Jestliže však některé ženy obhajují právo žen vyučovat a křtít s odvoláním na Skutky Pavlovy – které jsou mu neprávem připisovány – a příklad Thekly,[8] pak jim budiž známo, že presbytera, který tento spis sepsal s úmyslem přidat k Pavlovým zásluhám něco z vlastních smyšlenek, vypátrali kdesi v Asii. Ačkoli přiznal, že tak učinil z lásky k Pavlovi, byl sesazen.[9] Jak bychom tedy mohli věřit, že Pavel dal ženě moc vyučovat a křtít, když jí ani nedovoloval, aby se sama učila? *Ať mlčí a zeptají se doma svého muže!*[10]

[1] Lat. *honor* obsahuje vedle cti či důstojnosti také poslání a úřad – biskupův *honor* spočívá v tom, že předsedá církvi. [2] Není-li, pokoj nevládne; Tertulián zřejmě ví, o čem mluví, s něčím podobným se dost možná setkal. [3] K Tertuliánově ironii vůči těm, kdo se snažili právo křtít vyhradit pouze kléru, viz Tertullianus, *O křtu*, s. 59. [4] Apoštol Pavel je tu označen jako sanctissimus: Tertulián je tak svědkem zárodků označení „svatí“ nejen pro křesťanské věřící, ale i pro výrazné postavy církve, tedy světce. [5] 1 Kor 6, 12. 10. 23. [6] Srv. 1 Kor 14, 34. [7] eč je stále o protagonistce vyučující kainitskou herezi: srv. *De bapt.* 1, 2. [8] Text je porušen, smysl není zcela jasný. Nejspíše se hovoří o *Skutcích Pavla a Thekly*, s jistotou to ale s ohledem na fragmentární stav těchto spisů ze druhého století tvrdit nelze. V tomto apokryfním spise nicméně nalezneme příběh, kdy se Thekla v aréně po modlitbě vrhá do jámy plné vody se slovy: „Ve jménu Ježíše Krista křtím se v posledním dni!“ [9] Tj. byl zbaven církevního úřadu, a to buď biskupem, nebo místní synodou. Tertulián, *De pud.* 10, 12 označuje podobně jako *Skutky Pavlovy* za apokryfní spis i *Pastýře* Hermova, který byl v některých církevních obcích přijímán jako kanonický. [10] 1 Kor 14, 34 n. Pro komentář této kapitoly s ohledem na církevní služby viz Vopřada, *Kněžství v prvních staletích církve I. 1.–3. století*, s. 147–148. Překlad: Tertullianus, *O křtu*, s. 89–90

DE ORATIONE

[23] *De orat.* 9, 1–3 *Bůh vyučuje modlitbě*

9. (1) Kolik proroctví, evangelií, apoštolů, výroků Páně, podobenství, příkladů i příkazů je v těchto několika málo slovech shrnuto! A co všechno najednou tato modlitba zastane! (2) Ve zvolání „Otče" se nachází úcta k Bohu, v prosbě o posvěcení jména svědectví víry, v prosbě o Boží vůli oběť poslušnosti, v prosbě o příchod království připomínka naděje, v prosbě o chléb žádost o život, vyznání hříchů v prosbě o slitování, obava z pokušení v žádosti o ochranu. (3) A proč bychom se tomu měli divit? Bůh sám nás mohl naučit se modlit, jak sám chtěl. Modlitba našeho náboženství,[1] kterou jeho duch naplnil již ve chvíli, kdy vyšla z jeho božských úst, tedy pochází od něj samého, a náleží jí proto zvláštní právo vystupovat do nebe a přinášet Otci to, co nás Syn naučil.[2]

[24] *De orat.* 29, 4

29. (4) *Závěr spisu* Modlí se všichni andělé, modlí se každé stvoření, modlí se dobytek i divoká zvěř, když vycházejíce ze stájí či doupat poklekají, obracejí se k nebesům, jejich pysky se nezastaví a každý po svém pozvedá svůj hlas. Ale i vzlétající ptáci se obracejí k nebi, místo rukou rozpínají do tvaru kříže svá křídla a cosi štěbetají, takže i jejich zpěv se zdá být modlitbou.[3] Co tedy ještě dodávat k modlitbě? Dokonce sám Pán se modlil, jemu buď čest a síla na věky věků.[4]

[25] *De orat.* 25, 1–6 *Časy na modlitbu*

25. (1) Co se času modlitby týče, není rozhodně zbytečné zachovávat určité hodiny; myslím totiž ty, které běžně rozdělují den, tedy hodinu třetí, šestou a devátou.[5] Ty Písmo označuje za slavnostnější než ostatní. (2) Za prvé, Duch svatý byl vylit na shromážděné apoštoly o třetí hodině.[6] (3) V den, kdy se mu dostalo vidění, že v plachtě není nic nečistého, se šel Petr na střechu modlit o šesté hodině. (4) A když uzdravil ochrnulého, přišel s Janem do chrámu o deváté hodině. (5) Ačkoli se jedná o prosté události, z nichž nevyplývá žádný příkaz, který by bylo třeba dodržovat, přece jsou takovým vzorem vybízejícím k modlitbě, který má téměř platnost zákona. Toto nařízení nás odvádí od našich dalších činností k modlitbě, abychom se tak neobraceli k Bohu méně často než třikrát denně – jak čteme, totéž zachovával také Daniel, který vycházel ze zvyklostí Izraele.[7] Vždyť jsme dlužníci tří, Otce, Syna a Ducha svatého, a tak konáme tyto tři modlitby, nepočítaje v to předepsané modlitby na počátku dne i noci, které se máme modlit bez jakéhokoliv upomínání. (6) Je však namístě, aby věřící nepřijímali jídlo a nevstupovali do koupele dříve než po modlitbě. Nejprve je totiž nutno občerstvit a nasytit ducha, a pak až tělo, protože nároky nebes mají před pozemskými přednost.[8]

[1] K výrazu „modlitba našeho náboženství" viz Červenková, *Jak se křesťanství*, s. 188. [2] Překlad: Tertullianus, *O modlitbě*, s. 70. [3] I zvířata dýchají (*spirant*), a v „duchu" se tak podílejí na chvále, kterou Bohu přináší celé stvoření. Poukaz na „dech" (*spiritus*) odkazuje na první slova celého spisu. [4] Překlad: Tertullianus, *O modlitbě*, s. 83. [5] Tedy zhruba devátou hodinu dopoledne, poledne a třetí hodinu odpoledne. K praxi pravidelné denní modlitby raných křesťanů viz Vopřada, „Úvod", s. 13–14. [6] Srv. Sk 2, 15; 10, 9; 3, 1. [7] Srv. Dan 6, 10. [8] Překlad: Tertullianus, *O modlitbě*, s. 80–81.

26. (1) Bratra, zejména pak cizince, který vstoupil do tvého domu, nenech odejít bez modlitby, neboť Písmo praví: „Viděl jsi bratra, viděl jsi svého Pána“[1] – vždyť se může jednat o anděla. 2. A když se tobě dostává přijetí od bratří, nedávej přednost pozemskému občerstvení před nebeským – podle toho bude okamžitě souzena tvá víra. Vždyť jak můžeš říci podle přikázání Pokoj tomuto domu, pokud nepředáš svůj pokoj těm, kdo v onom domě přebývají?[2]

[1] Srv. Žid 13, 2. Nepsaný Ježíšův výrok, viz *Agrapha* 144 (ed. A. Resch, 182), který uvádí též Klement z Alexandrie, *Strom.* I 19, 94; II 17, 71. [2] Překlad: Tertullianus, *O modlitbě*, s. 81.

DE PATIENTIA

[27] *De pat.* 11, 5–6

V každém případě jsme povinni praktikovat trpělivost, ať už začínáme z jakékoli strany: od vlastních chyb, od nástrah Zlého a od napomínání Pánových. Velká je odměna za tuto povinnost totiž štěstí. Koho jiného než trpělivé nazývá šťastnými Pán, když říká, že blahoslavení jsou chudí v duchu.

[28] *De pat.* 15, 1–2

290 Bůh je nejvhodnějším vlastníkem trpělivosti. Pokud v něm odpouštíš urážku, stává se mstitelem, utrpíš-li škodu, nápravcem, bolest, lékařem, smrt, tím, kdo křísí z mrtvých. Kolik je dovoleno trpělivosti, má-li Boha jako dlužníka! A nikoli bez ospravedlnění, protože uchovává jeho příkazy, účastní se toho, co nařizuje, podporuje víru, vládne pokoji, spolupracuje s láskou, utváří pokoru.

DE PAENITENTIA

[29] *De paen.* 7, 3–13

Aby někdo nevykládal má slova jako svolení, aby mohl díky možnosti pokání hřešit a opustit nebeskou moudrost, podnítit lidskou opovážlivost! Nikdo tedy nebuď horší, protože Bůh je lepší a tolikrát kolikrát hřešíš, se ti odpouští; nicméně možnost vyváznout má své stanovené limity... Bůh slíbil, aby existovala ještě jedna skulina: do předsíně umístil druhé pokání, které otevírá těm, do tlučou, ale pouze jedinkrát – protože už se jedná o druhé pokání – první 10 bylo při křtu –, ale víckrát ne. [...] Proto lituj toho, že hřešíš podruhé, ale nelituj konat podruhé pokání; musíme se stydět, že se podruhé vystavujeme nebezpečí, ale nikdo ať se nestydí, že je znovu osvobozen. Aby člověk znovu nabyl zdraví, musí znovu začít brát léky.

AD MARTYRAS

[30] *Ad mart.* 2, 1–10

2. (1) Řada věcí, které tíží duši, vás možná provázela až na práh vězení tak jako vaši příbuzní. Potom jste byli od tohoto světa odděleni – a tím více i od všeho pohanského a všech světských záležitostí. Nenechte se za5 skočit tím, že jste byli od světa odděleni. Uvážíme-li, že spíše právě tento svět je vězení, je jasné, že jste z vězení vyšli, ne že jste do něj vešli. (2) Ve světě panují větší temnoty, jež oslepují lidská srdce. Svět si nasadil těžší řetězy, jež stahují i duše lidí. Svět vydechuje horší nečistoty – lidskou žádostivost. (3) Dále, ve světě je více viníků, totiž celé lidské pokolení. Konečně, soudit ho nebude prokonsul, ale Bůh. (4) Proto se, požehnaní, považujte spíše za ty, kteří se z těžkého žaláře dostali do lehčího vězení. Je tam tma, ale vy sami jste světlem, jsou tam okovy, ale vy jste svobodni v Bohu. Jsou tam odporné výpary, ale vy jste líbeznou vůní.[1] Očekává se soudce, ale soudce samotné budete soudit vy.[2] (5) Ten, kdo touží po tom, co svět nabízí, se možná za20 rmoutí. Křesťan se světských věcí zřekl již mimo vězení, a ve vězení se zřekl dokonce i vězení samotného. Nezáleží na tom, kde jste ve světě, neboť jste mimo tento svět.[3] (6) A i když jste přišli o některé životní radosti, obchod znamená něčeho se vzdát, abys získal víc. Dosud se nezmiňuji o odměně, ke které Bůh mučedníky zve. Porovnejme zatím způsob života ve světě i ve vězení, zda ve vězení duch nezískává víc, než kolik ztrácí tělo. (7) Vždyť to díky péči církve a lásce bratří nepřichází o nic z toho, co mu poprávu ná30 leží, a duch nadto dosahuje těch věcí, které jsou pro víru vždy prospěšné: nevidíš cizí bohy, nenarazíš na jejich obrazy, neúčastníš se pohanských svátků ani svou pouhou přítomností, netrápí tě nečisté výpary (z pohanských obětí(, netrýzní tě výkřiky z her a divadel ani divokost, rozvášněnost či nestydatost těch, kteří je navštěvují; tvé oči nezavadí o místa veřejných rozkoší: jsi v bezpečí před pohoršením, pokušením, zlými vzpomínkami, ba i před pronásledováním. (8) Tak poskytne vězení křesťanovi to, co poušť prorokům. I sám Pán se častěji uchyloval do ústraní, aby se mohl svobodněji modlit a aby se vzdálil světu.[4] A konečně i svou slávu zjevil učedníkům na osamělém místě.[5] Upusťme proto od názvu vězení a nazvěme ho ústraním. (9) I když vězní tělo, i když spoutají maso, všechno je otevřeno duchu. V duchu se procházej, v duchu si vykračuj, ale nepředstavuj si přitom stinná tržiště nebo dlouhá sloupořadí, ale onu cestu, která vede k Bohu. Kolikrát jí v duchu půjdeš, tolikrát z vězení ujdeš. (10) Noha kládu nevnímá, když duch v nebi přebývá. Duch na sebe bere celého člověka a přenese ho tam, kam chce. *Kde pak bude tvé srdce, tam bude i tvůj poklad.*[6] Ať je tedy naše srdce tam, kde chceme mít svůj poklad.[7]

[1] Srv. Ez 20, 41; Ef 5, 2. [2] Srv. Mdr 3, 8; 1 Kor 6, 2. [3] Srv. Jan 17, 16. [4] Srv. Mk 1, 35. [5] Srv. Mt 17, 1-9; Lk 9, 28-36. [6] Mt 6, 21. [7] Překlad: Tertullianus, *Mučedníkům*, s. 22–26.

SPISY O MANŽELSTVÍ

[31] *Ad uxorem* II 9

9. Jak krásné je, jsou-li dva věřící spojeni poutem jedné naděje, jedné touhy, stejného způsobu života a stejné služby. Oba jsou jako bratr a sestra, jako služebníci jednoho pána. Nejsou rozděleni ani v duchu, ani v těle, naopak jsou opravdu dva v jednom těle. A kde je jedno tělo, je i jeden duch: spolu se modlí, spolu se klaní, spolu se postí, navzájem se poučují a povzbuzují, navzájem se podpírají.[1]

[32] *Exhortatio castitatis* 7

7. (1) Proč však ze starých příkladů nepřijímáme spíše ty, které mají něco společného s novějšími nařízeními a které ukazují podobnost mezi starobylým a dnešním užíváním práva? Já ve Starém zákoně nacházím také omezení dovolenosti opakovaných manželství, jako třeba varování v knize Levitikus: Moji kněží ať se nežení vícekrát. Mohu říci, že ono „vícekrát" není jednou. Co není jednou, je vícekrát. Ono „vícekrát" začíná jedním. „Jedno" je však všechno to, co je jednou.

(2) Ale Kristu bylo vyhrazeno naplnění tohoto zákona, stejně jako ostatních. Proto tedy máme úplnější a přesnější zákon, který stanovuje, že do kněžského sboru mohou vstoupit jen ti, kdo jsou ženatí pouze jednou. Vzpomínám si, že někteří, kteří se oženili podruhé, byli z úřadu propuštěni. Namítneš: „Ostatním je to tedy dovoleno, protože apoštol zmiňuje jen ty, kterým to dovoleno není!" Mýlili bychom se, kdybychom si mysleli, že laikům je dovoleno to, co není dovoleno kněžím.

(3) Cožpak nejsme všichni kněžími, i laici? Je psáno: *Učinil nás královstvím a kněžstvem Boha, svého Otce.*[2] Rozdíl mezi kněžstvem a lidem stanovila autorita církve a důstojnost posvěcená radou duchovenstva. Kde se sbor služebníků církve neschází, sám křtíš a sám jsi pro sebe knězem. Kde jsou totiž tři pohromadě, i kdyby to byli pouze laici, tam je církev.

(4) Jak říká také apoštol, každý totiž žije svojí vírou a Bůh nikomu nestraní, protože před Pánem nejsou ospravedlněni ti, kdo zákon slyší, ale ti, kdo ho naplňují. A tak máš-li v případě nutnosti právo jednat jako kněz, je také třeba, abys měl i kázeň, kterou musí zachovávat kněz, když v případě nutnosti máš jeho práva. Budeš křtít jako dvakrát ženatý? Budeš jako dvakrát ženatý přinášet oběti?

(5) Oč větší přečin je pro dvakrát ženatého laika jednat jako kněz, když i samotnému knězi, který je podruhé ženatý, je zakázáno vykonávat jeho úřad? Namítneš: „V nouzi je možné to tolerovat." Žádná omluva odůvodněná nouzí nebude nutná, když tato nouze nenastane. Nepřipusť, abys byl dvakrát ženatý, a nepřekvapí tě nutnost zabývat se tím, co není dvakrát ženatému dovoleno.

(6) Bůh chce, abychom všichni byli v každém okamžiku schopni slavit jeho svátosti. Jeden Bůh, jedna víra. Ať je tedy i jedna kázeň. Když laici nebudou dodržovat taková životní pravidla, která jsou požadována od presbyterů, jak z nich mohou být vybíráni ti, ze kterých se mají presbyteři stát? Musíme tedy trvat na tom, že příkaz zdržet se druhého manželství se vztahuje především na laiky, protože presbyterem se nemůže stát nikdo jiný než laik, který byl pouze jednou ženatý.[3]

[1] Překlad: Tertullianus, *O manželství*, s. 68–69. [2] Zj 1, 6. [3] Překlad: Tertullianus, *O manželství*, s. 78–80.

12. (1) Poslechni si také jinou vychytralou argumentaci našeho protivníka. Ten říká: „Apoštol dovolil opakování manželství. Pouze členy kléru omezil břemenem jediného manželství. Co totiž nařizuje některým, nenařizuje zároveň všem.“ (2) Je to tedy tak, že z toho, co nařizuje všem, vyjímá biskupy, protože to, co nařizuje biskupům, se nevztahuje na všechny? Nebo je to závazek pro všechny, protože je to závazek pro biskupy, a závazek pro biskupy proto, že je to závazek pro všechny? Odkud se berou biskupové a klérus? Cožpak ne ze všech lidí?(3) Nejsou-li všichni vázáni nařízením jediného manželství, odkud se vezmou jen jednou ženatí mužové, aby se mohli stát součástí kléru? (4) Bude tedy potřeba ustanovit nějaký zvláštní řád jednou žena15 tých lidí, ze kterého se budou vybírat členové kléru. Když se s pýchou vyvyšujeme nad klérus, tvrdíme, že jsme všichni jedno, všichni jsme kněžími, protože Kristus z nás všech učinil kněze Boha, svého Otce. Ale když jsme pak povoláni, abychom se vyrovnali kněžské kázni, odkládáme kněžské odznaky a jsme rozděleni.

(5) Byla řeč o řádech v církvi, jaké vlastnosti mají mít ti, co do nich mají být ustanoveni? Je třeba, aby každý předpis, který se má týkat způsobu života všech, byl ukázán na těch, kdo jsou v čele, jako jakési budoucí na25 řízení, které je závazné pro všechny. Neboť tím spíše pochopí lid, že je dobré zachovávat tato ustanovení, když jsou závazná i pro jejich představitele. A oni muži, kterým se dostane této pocty, se pak nebudou pyšnit výhodami svého postavení.

(6) Duch svatý věděl, že někteří budou říkat: „Biskupům je dovoleno vše“, jako například onen váš biskup v Uthině, který se nebál porušit i Scantiniův zákon.21 Vždyť kolikrát jsou mezi vašimi představenými ti, kdo se oženili dvakrát! Urážejí tak apoštola a nestydí se ani tehdy, když se čtou tato místa z jeho listů přímo před nimi!

(7) Nuže tedy ty, kdo si myslíš, že zákon jediného manželství se týká pouze biskupů, ustup i od ostatních nároků na způsob života, které jsou spolu s jediným manželstvím předepisovány biskupům: nebuď bezúhonný, střídmý, s dobrými mravy, ukázněný, pohostinný, schopný učit. Ba naopak, oddávej se vínu a pro ránu nejdi daleko, buď hádavý, miluj peníze, nestarej se o domácnost ani o kázeň svých synů, neusiluj o svou dobrou pověst u těch, kdo stojí mimo církev.

(8) Jestliže se tedy zákon jediného manželství vztahuje pouze na biskupy, tak i vše ostatní, co patří k jedinému manželství, se vztahuje pouze k biskupům. Pro laiky však, pro které není nařízení ohledně jediného manželství závazné, není závazné ani to ostatní. Stavíšli se k tomu takto, psychiku, unikl jsi ze všech závazků předpisů. Buď však důsledný a polož do základu tvrzení, že to, co je nařízeno některým, neplatí pro všechny. (9) Ovšem je-li to tak, že vše ostatní je spo55 lečné, zatímco zachovávání nařízení o jediném manželství je uloženo jen biskupům, nemají se pak nazývat křesťany pouze ti, kdo zachovávají všechny předpisy jako celek?[1]

[1] Překlad: Tertullianus, *O manželství*, s. 113–16.

BIBLIOGRAFIE

Amann, E. „L'ange du baptême dans Tertullien". In: *Revu de Science Religieuse* 1.3 (1921), s. 208–221.

Backer, E. de. *Sacramentum*. Louvain, 1911.

Červenková, Denisa. *Jak se křesťanství stalo náboženstvím. Recepce pojmu* religio *v Tertuliánově Apologetiku*. Praha: Karolinum, 2012.

Dekkers, E. *Tertullianus en de Geschiedenis der Liturgie*. Bruges, 1947.

Dölger, F. J. „Die Eingliederung des Taufsymbols in den Taufvollzug nach den Schriften Tertullians. Zu Tertullian *De baptismo* 2, 1," in: *Antike und Christentum* 4 (1929), s. 138–146.

Evans, Ernest. *Tertullian's Homily on Baptism*. London: SPCK, 1964.

Kitzler, Petr. „Christian Atheism, Political Disloyalty, and State Power in the *Apologeticum*. Some Aspects of Tertullian's ‚Political Theology'". In: *Vetera Christianorum* 46 (2009), s. 245–259.

Norderval, Øyvind. „Simplicity and Power. Tertullian's De baptismo". In: *Ablution, initiation, and baptism: late antiquity, early Judaism, and early Christianity = Waschungen, Initiation und Taufe: Spätantike, frühes Judentum und frühes Christentum*. Ed. David Hellholm. Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche 176. Berlin ; New York: De Gruyter, 2010, s. 947–972.

Refoulé, R. F. „Introduction". In: Tertullianus. *Traité du baptème*. Ed. R. F. Refoulé. SC 46. Paris: Cerf, 1954, s. 11–87.

Schleyer, D. „Einleitung". In: Tertullianus. *De baptismo = Von der Taufe*. Ed. D. Schleyer. Fontes Christiani 76. Turnhout: Brepols, 2006, s. 9–157.

Sommer, Otakar. *Prameny soukromého práva římského*. Bratislava: Nakl. Právn. fakulty Univ. Komenského, 1928.

Tertullianus. *Apologeticum*. Přel. Josef J. Novák. Patristická čítanka 4. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987. URL: https://www.fatym.com/taf/knihy/patrol/.

— „Apologeticum". In: ed. S. Matteoli. SCAR 2. Roma: Città Nuova, 2008, s. 151–195.

— *Mučedníkům*. Ed. Petr Kitzler. Praha: OIKOYMENH, 2019.

— *O křtu*. Ed. David Vopřada. Přel. Pavel Koronthály. Praha: Krystal OP, 2021.

— *O manželství*. Přel. Pavel Koronthály. Praha: Krystal OP, 2014.

— *O modlitbě*. Ed. David Vopřada. Přel. Pavel Koronthály a David Vopřada. Patristika 8. Praha: Krystal OP, 2020.

Tiddia, F. „Terminologia della luce e battesimo nelle iscrizioni greche cristiane". In: *Vetera Christianorum* 38 (2001), s. 103–124.

Turcan, Robert. „L'«édit» de Milan (313) et la liberté religieuse dans l'Antiquité". In: *Bulletin de l'Association Guillaume Budé* 1.1 (2014), s. 135–149. DOI: 10.3406/bude.2014.7028.

Vopřada, David. *Kněžství v prvních staletích církve I. 1.–3. století*. Praha: Krystal OP, 2018.

— „Une question de conscience ? Tertullien et la défense de la liberté religieuse". In: *Communio. Revue catholique internationale* 48.3 (2023), s. 79–94.

— „Úvod". In: Tertulián. *O modlitbě*. Ed. David Vopřada. Přel. Pavel Koronthály a David Vopřada. Patristika 8. Praha: Krystal OP, 2020, s. 5–62.